

Alpo Mustonen

Pietari Schaefer Amerikan matkaajana 1699 – 1700

Maisteri Pietari Schaefer (1660–1729) Moli yltiöpietisti. Schaeferiä voidaan pitää sen yltiöpietistisen ryhmän tärkeimpänä miehenä, joka sisäisen kristillisyyden nimissä jo 1600-luvun loppukymmeninä Suomessa jyrkin sanoin ilmoitti hylkäävänsä kirkon ja luterilaisen opin sakramenteineen ja muine menoineen. Vuosina 1694–1701 Schaefer teki merkillisen matkan Novgorodin, Saksan, Hollannin ja Englannin kautta Amerikkaan. Matkalla hän tutustui mm. Speneriin, Franckeen ja Gottfried Arnoldiin, joka mainitsee hänet suuressa kerettiläishistoriassaan, sekä Englannin ja Amerikan kveekareihin. Paluumatkan hän hengen kehotuksesta suoritti tarkoin samaa tietä kulkien kuin menomatkanakin. Rajujen tuomiojulistustensa vuoksi Schaefer piti itseään Jumalan erityisesti valitsemana profeettana, joutui vankeuteen ja kuoli Gävlen linnassa. Laaja kannattajapiiri näki hänen ennustamansa maailmanlopun tekevän tuloaan. (Martti Ruuth, Suomen uskonnollisten liikkeiden historiasta, 1915.)

Kun huomattava oikeusoppinut ja valtakunnan historioitsija Johan Loccenius 1600-luvun puolivälissä tutki Ruotsin perustuslakeja, hän korosti todellisen ja ai-

noan uskonnon yhteyttä valtakunnassa, *unio vel unitas verae religionis*. Valtakunta koostui varsin erilaisista osista, joten tarvittiin yhdistävä tekijä Ruotsin suuruuden ajan monivivahteiselle elämälle. Tämän vahvisti Ruotsin vuoden 1686 kirkkolaki.

Berliinin St. Nicolai-seurakunnan rovasti Philipp Jacob Spener julkaisi vuonna 1675 kirjan *Pia Desideria*, joka sai tavattoman suuren suosion ja levikin. Puhdasoppisuuden ajan kaavamaisen ja pakollisen uskonnollisuuden sijasta se korosti henkilökohtaista sydämen uskonnollisuutta, jonka elinvoimana oli Raamattu, rukous, siiveellinen elämä sekä kodissa ja pienhköissä uskovien piireissä harjoitettu uskonnollisuus. Tämä liike sai nimen pietismi.

Niin papit kuin maallikotkin kannattivat pietismiä suurin joukoin. Mutta tämän maltillisen pietismin ohella syntyi voimakaita radikaaleja virtauksia, jotka tuomitsivat kirkon kaavamaisuuden ja vaativat papistolta omakohtaista hengellistä elämää. Nämä liikkeet pitivät kirkon oppia vääränä vaatien kirkon uudistusta. Tällainen radikaali virtaus esiintyi Turussa jo 1680-luvun loppupuolella saaden aikaan papiston ja virkamiesten vastatoimenpiteitä. Tämän virtauksen päämiehinä olivat pastori Lars Ulstadius ja vastavalmistunut maisteri Pietari Schaefer, joka tuomiokapitulin kuulustelujen jälkeen vangittiin loppuvuodesta 1689. Oltuaan vankeudessa yli 2 vuotta

---

Rovasti Alpo Mustonen asuu nykyisin Ruotsissa. Hän on tutkinut Ruotsin suomalaisasutusta yli 30 vuotta.

Schaefer osoitti katumusta ja peruutti opejaan tuomiokapitulille sen verran, että kun hän oli mm. esittänyt anteeksipyyntöä yliopiston konsistorille sekä hovioikeudelle, hänet vapautettiin Turun linnan vankilasta maaliskuussa 1692.

Schaeferin olisi pitänyt esittää julkinen anteeksipyyntö tuomiokirkossa ja luopua harhaoppisista mielipiteistään, mutta siihen hän ei taipunut vaan siirtyi v. 1693 pakolaisena ulkomaille, aluksi Venäjälle. Schaefer ei viihtynyt siellä. Vaikka häntä ei oltu karkotettu maasta vaan hän oli lähtenyt vapaaehtoisesti, hän anoi kuninkaalta oikeutta palata takaisin. Saamatta vastusta hän — oleskeltuaan mm. Novgorodissa 1684 — matkusti vuoden vaihteessa 1684–85 Nevanlinnasta Saksaan.

Saksassa Schaefer oleskeli mm. Berliinissä. Eräässä kirjeessään August Herman Franckelle, Hallen laitosten perustajalle, Spener kirjoittaa Schaeferista, että tämä on luonteeltaan vaikea, epäjärjestykseen taipuva, joskin Spener antaa hänelle myös tunnustusta. Quedlinburgin pienessä kaupungissa Schaefer kohtasi Gottfried Arnoldin, harhaoppisten laajan historian *Die unparteiische Kirchen- und Ketzerhistorien* tekijän. Arnoldista tuli Lars Ulstadiuksen ohella Schaeferin oppi-isä.

Delaware-siirtolaisten keskuudessa

Nyt Schaeferin matkustelu sai odottamattoman suunnan. Ruotsalaiset olivat perustaneet vuonna 1638 Amerikkaan siirtokunnan, joka joutui v. 1655 hollantilaisten ja v. 1664 englantilaisten haltuun. Englantilainen vara-amiraali Penn oli lainannut varoja kuningas Kaarle II:lle, joka korvauksena luovutti vara-amiraalin pojalle, William Pennille, laajoja alueita Amerikasta.

William Penn saapui Amerikkaan v. 1682 perustaakseen hengellisen vapaavaltion. Penn oli ollut lakimiehenä ja upseerina, liittynyt sitten kveekareihin ja ollut van-

kilassa uskonsa tähden. Nyt hän halusi perustaa turvapaikan Englannin vainotuille kveekareille ja antaa Saksan separatisteille ja ”harhaoppisille” valtion, jossa vaadittiin vain uskoa Jumalaan ilman tunnustusta ja muita pakkotoimenpiteitä. Pennin 23 laivassa oli yli 2 000 kveekaria. Hän pysähtyi suomalaisten ja ruotsalaisten asuttamalle alueelle ja majaili useaan otteeseen mahdollisesti suomalaista syntyperää olleen Peter Rambon luona. Helmer Linderholm, joka on tutkinut aikanaan parisenkymmentä vuotta Ruotsin siirtokunnan kohtaloita, arvelee, että 4/5 Ruotsista ja Suomesta Amerikkaan muuttaneista olisi ollut suomalaisia — pääosin Vermlannin metsäsuomalaisia. Nämä opettivat kveekarit asumaan ja elämään erämaassa.

Schaefer kirjoitti 27.1.1699 kirjeen William Pennille haluten saapua tähän uskonnollisesti vainottujen vapaavaltioon. Penn, johon Schaefer solmi pysyvät suhteet, lieinee vastannut suopeasti, koska Schaefer matkusti Rotterdamin ja Amsterdamin kautta Lontooseen keväällä 1699. Samana keväänä Schaefer aloitti Lontoosta matkansa Amerikkaan *Providentia* (Kaitselmus) -nimisellä aluksella. Laivan nimeä Schaefer piti enteellisenä. Hän oli lujasti päättänyt viettää loppuelämänsä uudella mantereella.

Menomatka kesti 14 viikkoa ja se oli alituista myrskyä merellä, jonka ”syvyys oli mittaamaton ja jonka aallot kuohuivat kuin keltainen sappi”, kuten Schaefer purjehdusta kuvaa. Koko laivaväen elämä oli kuin painajaista. Suurin pelko oli keskellä valtamerta, jossa lautojen ja naulojen natina oli uhkaavinta; Schaeferin mukaan ne olivat kuin synnytystuskissa. Maanpakolaisen valtasivat omantunnon vaivat. Hän tunsii, ettei Jumala hyväksynyt hänen pakomatkaansa. Hän oli kuin Raamatun Joona purjehtimassa pois Jumalan kasvojen edestä ja oli joutunut tästä syystä Jumalan kuritettavaksi. Ainoana mahdollisuutena tuntui

olevan paluu takaisin Turkuun ja siellä katu sitä, että hän oli vapautuakseen vankilasta kieltänyt alkuperäisen uskonsa. Samalla oli ilmaistava niin tuomiokapitulille kuin hovioikeudelle pysyminen entisessä uskossa.

Amerikkaan tultuaan Schaefer oleskeli ensin Philadelphiassa, veljeyden kaupungissa, jonka Penn oli perustanut. Tuntuu siltä, että Schaefer, joka varmasti tapasi niin suomalaisia kuin ruotsalaisiakin, viihtyi parhaiten hollantilaisten ja saksalaisten seurassa. Olihan hänen äitinsä upporikkaan Hollannista muuttaneen kauppiaan Pietari Thorwörstin tytär ja isä saksalaista syntyperää. Schaefer oli kasvanut Turun menestyvien kauppiaiden seurassa hyvin kielitaitoiseksi ja oli varmasti seurustellut monia eri kansallisuuksia olevien henkilöiden kanssa.

Niinpä Schaefer ensin Philadelphiassa oleskeltuaan siirtyi Pennsneckiin hollantilaisen Styven Styvenssonin kotiin lasten opettajaksi, jona hän toimi 17 viikkoa. Nyt seurasi voimakas omantunnon kriisi ja ensimmäinen Schaeferin ”pyhän veden paasto” 1.12.1699–19.1.1700, jota tapaa Schaefer tämän jälkeen jatkoi elämänsä joka vuodenvaihteen aikana; 27 ensimmäistä vuorokautta ilman mitään ravintoa ja nestettä, sen jälkeen 24 vuorokautta leipää ja vettä nauttien. Nyt Schaeferille lopullisesti selveni Jumalan ilmoituksena, että hänen oli palattava takaisin Turkuun ja tehtävä ”totuuden tunnustus”. Matka oli tehtävä laivamatkoja lukuun ottamatta jalkaisin ilman rahaa, ruokana leipää ja vettä. Todellinen Canossan matka.

Paaston päätyttyä Schaefer tammikuun lopulla v. 1700 kirjoitti Pennille ja kävi tätä tapaamassa. Luultavasti tällä matkalla hän kovan pakkasen purressa ja syvän lumen upottaessa kulki 40 mailia (n. 64 km) viikon aikana sauva kädessään Philadelphiaan. Kun hän oli vain 1,5 mailin päässä, väsymys yllätti kulkijan ja hän oli

uupua pakkaseen ja lumeen metsässä. Näillä seuduilla oli siihen aikaan paljon karhuja, mutta Schaefer sanoo pelastuneensa Jumalan armollisen johdatuksen avulla.

Paluu Eurooppaan ja Turkuun

Tämän jälkeen hän oleskeli vielä saksalaisen Isaac Schaeferin kodissa toimien lasten opettajana 10 viikkoa. Myös Penn oli tarjonnut hänelle tehtäviä, Pennsneckissä häntä oli pyydetty sikäläiseksi papiksi ja ruotsalainen siirtolaispastori Jonas Aurén halusi hänet lähetystyöhön intiaaniensa keskuuteen – Schaeferiä kunnioitettiin hengellisenä isänä ja uskon marttyyrinä. Mutta hän ei halunnut jäädä Amerikkaan, vaan ryhtyi hakemaan laivaa päästäkseen takaisin Eurooppaan ja Turkuun. Mutta Schaefer oli rahaton eikä hänellä ollut kymmentä puntaa maksaakseen hyttipaikkansa. Siihenkin löytyi apu. Schaefer oli tutustunut kauppias Mathias von Bebberin isään. Kauppias oli lähdössä laivalla tavaroineen Eurooppaan ja oli varannut kaksi hyttipaikkaa, toisen toivossa saada myytyä se voitolla jollekin matkustajalle. Hänen isänsä, joka todennäköisesti oli Schaeferin hengenheimolainen, taivutti poikansa luovuttamaan paikkansa lahjana Schaeferille.

Schaeferin lähtösatama oli syrjäinen Revidence (jälleennäkeminen), jota nimeä hän piti myös enteellisenä. Eräs karannut merimies, joka oli liittynyt merirosvoihin, ilmoitti rosvoille laivan lähdöstä. Koska laiva oli kookas, päättivät merirosvot vallata sen ja tehdä siitä pääaluksen itselleen. Heidänkään aluksensa ei ollut mitätön, siinä oli 130 hengen miehistö ja 30 tykkiä. Mutta Revidenceen saapui 3 päivää ennen Schaeferin lähtöä laivasaattue, jota merirosvolaiva pakeni, purjehti karille ja vallattiin. Schaeferin silmien edessä teloitettiin merirosvokapteeni. Laivassa, jossa Schaefer matkusti, vietiin

5 merirosvoa teloitettavaksi Eurooppaan ja toisissa laivoissa muita. Näin oli tämäkin vaara vältetty. Nyt Schaeferin omantunto rauhoittui ja matka kesti myötätuulessa vain 5 viikkoa.

Schaefer oli oleskelustaan Amerikassa ja paluupäätöksestään ottanut todistuksia ystäviltä Amerikassa, mm. Willian Penniltä maaliskuun lopulla 1700. Matkastaan Marylandista Lontooseen hän sai todistuksen William Cooper -nimiseltä henkilöltä. Schaefer oli oleskellut Amerikassa runsaan vuoden ja matkat olivat vieneet 19 viikkoa. Hän oli nähnyt Delawaren, New Jersey, Pennsylvanian ja Marylandin. Näitä paikkoja hän nimittää puoliviliksi erämaaksi. Asukkaita noilla alueilla siihen aikaan oli kymmeniä tuhansia ja voimakas työ sekä toiminta käynnissä. William Penn puolestaan ylistää suomalaisten ja ruotsalaisten yritteliäisyyttä ja työtarmoa sekä perheiden lapsirikkuutta. Seudulla oli useampia ruotsalaisia pappeja; pian syntyi kirkkoja ja seurakuntia. Ruotsista saatiin hengellistä kirjallisuutta maltillisen pietismin kannattajan, piispa Jesper Svedbergin toimesta, jonka hengelliseen johtoon myös Amerikan suomalais-ruotsalaiset siirtolaiset kuuluivat.

Schaeferin matka jatkui kohti Turkuu. Hän oli luvannut palata kaikkien niiden paikkakuntien kautta, joiden läpi hän oli Amerikkaan vähitellen tullut. Siinä oli urakkaa: Amsterdam, Rotterdam, Berliini, Halle, Königsberg, Quedlinburg, Tallinna, Narva, Nevanlinna ym. vilahtelevat kirjeissä ja elämäkerrassa.

Viimeiset vaiheet vangittuna

Turkuun maailmanmatkaaja asettui v. 1703. Hän asui mm. Härmän talossa, jossa hänellä oli merkillisiä hengellisiä elämyksiä ja jossa hän sanoo ihmisten häntä kiusanneen sekoittamalla mm. likaa hänen juomaveteensä. Mutta ”totuuden tunnus-

tus” viipyi. Vasta tammikuun 19. päivänä 1707 hän jätti hovioikeudelle kirjallisen tunnustuksensa, jossa hän liittyi niihin näkemyksiinsä, jotka hänellä olivat jo ennen vangitsemista Turussa v. 1689.

Kuten ennenkin, kirkon korkeimmalta johtajalta, kuninkaalta, pyydettiin lupa Schaeferin vangitsemiseksi ja hänen papereidensa takavarikoimiseksi. Sitä ennen häntä säilytettiin raastuvan vankilassa. Kun luvat saatiin, Schaefer vietiin taas vankeuteen Turun linnaan, jossa hän oli 27.7.1713 asti, jolloin venäläisten uhatesa valloittaa kaupunki hänet siirrettiin Gävlen linnaan.

Schaeferin veli, Johan Schaefer, oli jo 34-vuotiaana (v. 1690) tullut Gävlen silloin varsin merkittävän kirkkoherran viran haltijaksi ja hän nautti kuninkaan suurta suosiota. Vanhempi veli, Henrik Schaefer, oli Tukholmassa Svean hovioikeuden varapresidentti. Tännekin eräässä vaiheessa Schaefer aiottiin siirtää veljensä valvonnan alaiseksi ja vilkkaampaan elämään, että hän toipuisi ”melankolias-taan”, mutta tämä ei toteutunut. Vanhempi veli aateloitiin nimellä von Heerdhjelm.

Varsinkin alkuaikoina Schaefer sai liikkua Gävlessä hyvin vapaasti. Siellä oleskeli joukko Suomesta, Baltian maista ym. paenneita ihmisiä. Schaeferilla oli kannattajia Gävlessä, Tukholmassa ja Suomen eri paikkakunnilla. Hän kävi vilkasta kirjeenvaihtoa ulkomaisten ystäviensä kanssa. Suuri osa kirjeenvaihtoa on säilynyt. Veljestään Gävlen rovastista ei Pietari Schaefer pitänyt. Välit olivat kireät puolin ja toisin. Vankeuden loppuajana Schaeferin vapautta rajoitettiin, mistä hän oli hyvin katkera. Hänellä oli vuoden mittaan monia paastoja ja hän sairasti keripukkia. Schaeferin elämä päättyi Gävlessä 17.3.1729. Kuten pahantekijät yleensäkin, hänet haudattiin Gävlen kirkon pohjoispuolelle. Näin pääsi tämä paljon kovia

kokenut, laajalti maailmaa nähnyt ja moniin aikansa huomatuimpiin henkilöihin ulkomailla tutustunut Pohjolan huomattavin radikaalipietisti vihdoinkin lepoon. Mutta Gävlessä hyvin monet yhä edelleen

muistavat tämän turkulaisen uskonkiihkoilijan. Viime aikoina jotkut ovat lausuneet toivomuksen muistomerkin saamisesta hänelle Gävleen.

Kirjallisuus

- Akiander, Matth.:** Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland I. Helsingfors 1857, s. 3-53.
- Arnold, Gottfried:** Unpartheiische Kirchen und Ketzerhistorie. 1. painos I-IV, Frankfurt a.M. 1699–1700; 2. painos I-II, Frankfurt a.M. 1729.
- Carlsson, Sten:** Swedes in North America 1638-1988. Örebro 1988, s. 7–27.
- Hedin, Einar:** Pietisten Petter Schaefer. En fånge i Gävle slott. Personhistorisk Tidskrift 10. 1928, s. 216–246.
- Helsingin yliopiston kirjasto:** Peter Hindrichsson Schacfers Tros-Bekiännelse och Leferne. Cö-V-7. Alceniuksen kokoelma X.
- Ilmonen, S.:** Delawaren suomalaiset. Hämeenlinna 1938, s. 15–80 ja 82–115.
- Kansanaho, Erkki:** Suomalaiset yltiöpietistit Lauri Ulstadius ja Pietari Schaefer. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja XLI–XLII. 1951–1952. Helsinki 1954, s. 99-214.
- Kojo, Oiva & al.:** Kuolemajärvi. Historia, muistelmia ja kuvauksia. Juvanruukki ja ruukinpatruuna. Luku III, s. 43–56.
- Linderholm, Helmer:** Nya Sveriges historia 1638–1655. Uusi painos Kristianstad 1988, s. 43–108, 119–127. (Suomalaisten lukumäärä s. 124.)
- Pleijel, Hilding:** Der schwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland. Lund 1935, s. 5-15, 23–36; Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism. Svenska kyrkans historia. Uppsala 1935, s. 7–20.
- Riksarkivet, Stockholm:** Acta Ecclesiastica 118, 122, 123, 124, 125. Skoklostersaml.: Miscellanea Manusc., Tom. I. Skokloster Avd. I, Folioserien 46.
- Universitetsbiblioteket i Uppsala (Carolina Rediviva):** Nordiska samling 1947, 1953, 1954, 1957, 1958, 1973, 1974.
- Åberg, Alf:** Folket i Nya Sverige. Stockholm 1987, s. 27–41, 150–179. (Ilmestynyt myös englanniksi.)
- Lisäksi on käytetty hakuteoksia,** kuten suomalaisista Isoa Tietosanakirjaa ja ruotsalaista tietosanakirjaa Allen & Åkermans Konversationslexikon ja saksalaista Die Religion in Geschichte und Gegenwart, erityisesti henkilöhakemistona.